

Keremli daglara bar

Category: Edebi makalalar, Haýwanat dünýäsi, Kitapcy

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Keremli daglara bar KEREMLI DAGLARA BAR

Allatagalanyň emri bilen ýaradylan gudratly daglaryň biri-de Balkan dagydyr. Başy belent bu dag Türkmenistanyň günbatarynda myhyny ene topraga dikip oturan dagdyr. Balkanyň töwerek-daşyna sepleşýän ýekeje-de dag ýokdur. Şonuň üçin oňa ýalňyz dag diýsegem bolýar. Balkanyň gaýrasyndan Hydyr atany gören gum-gollar başlansa, ilersinden, Garajaoglan aýtmyşlaýyn, «Göroglynyň Çardagly Çandybil diýip, kalby bilen söýüp, guwanyp gezen düz meýdany ulaşyp gidýär. Gündogary burun bolup gutarsa, günbatary kert, uçuryp gaýa bolup gutarýar. Balkan dagy günbatardan gündogara ýüz kilometre uzalyp gidýär. Bu dagy garaňky dere iki bölege bölýär. O bölekden beýleki bölege guş bolup uçup geçäýmeseň, asla geçjek gümanyň ýok.

Balkan dagynyň özboluşly täsin tebigaty bar. Gudrat göreýin diýseň, şu dagyň daş-töweregini, göwsüni sökübermeli. Daşyndan göräýmäge, guraksy dag ýaly bolup görünse-de, degre-daşy, üsti giden ululy-kiçili çeşmelik. Çür depesinde bolsa Ýekeguýy, Goşaguýy diýen iki guýusy bar. Günortasynda: Gargyljak, Bekçeme, Bäshowdan, Damdam, Ümbilmez, Müsürjik, Käkilikli çeşme, Gamyşlyja atly çeşmeleri bar.

Günbatarynda Altynakar, Daşabat, Üççeşme diýen çeşmeleri, Balguýy diýen suwly guýusy bar. Çeşmeler we guýular adamlary, mallary, çöl haýwanlaryny, guşlary suwlandyrýar.

Arkajynda Hudaýberdi guýy, Şahmanata, Dinaw, Gardelem, Saka, Patma, Agabaý ýaly çeşmeler bar.

Dagyň üstünde Başmor, Aýakmor, Bekçeşme kimon suwly çeşmeleri bar.

Çeşmeleriň, guýularyň biri-birine meňzemeýän aýratynlyklary bar. Gadymy adamlar çeşmeleriň, guýularyň döredilişine, görnüşine görä at dakypdyrlar. Geliň, şol atlaryň birnäçesine ser salalyň!

Gargyljak çeşmesi. Onuň gözbaşynda az-owlak gargy gamyşy

gögerýär. Ýakyn eteginde dag gaýasyndan suw akyp, etegindäki daşdan aýmança guýýar. Tomsuň ortaky aýynda bir süri goýny suwa ýakýar.

Bekçeşme çeşmesi. Ol dagyň gapbilinde ýerleşýär. Marallara barmaga kynrak bolýar.

Bäshowdan. Ol goragyň içinde ýerleşýär. Iki ýerinden syrygyp suw dökülýär. Eteginde el bilen edilen ýaly bir-birine meňzeş daşdan baş sany howdany bar.

Damdam çeşmesi bolsa adyna görä, suw üznüksiz goragyň ýokarsyndan damyp dur.

Müsürjik çeşmesi dagyň orta bilinde ýerleşen, daş-töweregi köplenç otluk bolýar. Müsürjigiň çür depesinde **Çilgiz atanyň** mazary ýatyr. Mazaryň uzynlygu kyrk gez.

Altynakar Jebel şäherçesiniň gaýrasynda ýerleşip, ir döwürlerden bäri oturymly ilaty suwdan gandyryýar.

Daşrabat gadymy galalaryň biri bolupdyr. Suwy özüne ýetik bolupdyr. Arkajyndaky guýular, çeşmeler ilaty şü güne suwlulandyryýar.

Başmor dagyň depesindäki uly çeşmeleriň biri.

Aýakmor uly çeşme. Tomus aýlary üç-dört sürini ýakardy. Häzir hem suwy egsilen däl bolsa gerek. Ýekeguýy dagyň üstünde. Suwy guýynyň agzyna ýakyn, goluny uzadyp suw gabyny doldursa bolýar. Suwy örän sowuk. Birbada başyňa çekip içip bolmaýar.

Goşaguýy dagyň üstünde, deräniň ugrunda iki sany guýy bolup, çuňlugy baş-alty gulaç. Çeşmeler hakyndaky ýazgyny azaltmasak, gürrüň uzaga çekjek. Ýöne, her bir çeşmäniň Ýaradanyň emri bilen dörendigini ýürek syzyp dur. Muny Balkanyň çar tarapyna seýil edip, ser salsaň, göz ýetirmek kyn däl.

Balkanyň tebigatynda-da täsinlik köp. Balkan dagynyň üsti lälezarlyk meýdan. Bozgol diýen meýdanynda Beýik Watançylyk urşy ýyllaryna çenli arpa-bugdaý ekilip, bol hasyl alnanlygy barada il arasynda gürrüň edilýär. Bozgolda ýatan demir azallar-sa oňa şaýatlyk edýär. Sowetler döwründe Pribaltikanyň alymlary gurtýowşandan köp dürli dermanlary ýasandyklaryny gürrüň bererdiler. Bu ösümlük Gyzyrlabat, Garrygala, Gazanjyk etraplarynyň daglarynda gabat gelmeýär. Yetginjek ýyllarymda ol daglarda köp gezipdim. Şol ýyllarda gurtýowşan diýen

ösümligiň adynyny-da eşitmändigim.

Haýwanat dünýäsi. Şahy ösrüm-ösrüm dag goçy, umga, aýrak, tilki, towşan köplenç gabat gelýär, gaplaň seýrek görünýär. Käkiligiň mesgeni, algyr, garaguş, gargalar azlyk edenok. Torgaý, serçe, hüýpüpik, alahekek ýaly guşlar bar.

Gadymy adamlaryň gaplaňa – şir, ýolbarsa – peleň diýmegi ýöne ýerden däldir. Muny delillendirmek üçin rowaýata öwrülip barýan hakyky bolan waka barada gürrüň etmek gerek. Uruş ýyllary Krasnowodsk (häzirki Türkmenbaşy) şäherine işçi batalýona köp adam eltildi. Olar gämi bilen gelýän ýükleri düşürip, wagonlara ýükleýärdiler. Ol adamlaryň birnäçesi açlyky zerarly aradan çykýardy. Olaryň arasynda nebitdagly Seýitguly aga hem bar eken. Ol açlykdan heläk boljagyna gözi ýetip, adamlary zorluk bilen işledýän garawulyň ýaragyny çemini tapyp, elinden gaňryp alyp, Balkan dagyna tarap rowana bolýar. Ýolda gündizine buky ýerde gizlenip, gijesine gerişlerini syryp, sag-aman Balkan dagyna gelýär. Ol aw awlap, belli bir dag gowagynda bolman, birnäçe gowagy mesgen tutunýar. Ol birnäçe ýyl yzarlanýar. Seýitguly aga bir gaplaň hemaýat edýär. Günlerde bir gün aw awlap bir gowaga gelýär. Gije ýarymdan soň bir uly gaplaň gowagyň agzynda arlap, guýrugyny tarpyldadyp ýatypdyr. Ol pakyr «Eneň ýagşy, ataň ýagşy şir» diýip, şony söýüpdür. Ep-esli aw etini öňüne oklapdyr. Soňra kä gijeler o janawar goragyň agzynda guýrugyny tarpyldadyp ýatyp, göz hakyny alypdyr. Gaplaň gündizine göze görünmän gezýär. Seýitguly agany yzarlaýanlar gelse, gaplaň oňa görnüp, duýduryş beripdir. O pakyr dagyň üstündäki dereleriň tokaýlygynda gizlener eken. Gaplaň göründigi Seýitguly aga düşünipdir. Şeýdip ol gizlinlikde dogan-garyndaşlary bilen gatnaşyk edipdir. Seýitguly aga öz öýünde amanadyny tabşyrýar.

Tatar ÜYŞMEKOW. Edebi makalalar